
ÉLET-TUDOMÁNY-TÖRTÉNET: TUDOMÁNY(OK)ON INNEN ÉS TÚL: TUDÓS ÉLETUTAK

A Bolyaiak - Erdély művelődéstörténetében

Both the Bolyais in the Cultural History of Transylvania

Oláh-Gál Róbert PhD adjunktus
Sapientia EMTE Csíkszeredai Karának oktatója
ogrogrogr@gmail.com

Initially submitted October 10, 2016; accepted for publication November 1, 2016

Abstract

This study presents particular profiles of scientists and professors János Nemegyei, both Herepeis Ádám and János, Károly Szathmári Pap, and György Méhes with additional information about Simon Kemény and Farkas Bolyai. There is also presented Farkas Bolyai's peregrination (a Medieval Latin term used for long-term studying abroad in Hungary) involving Gottingen, and Carl Friedrich Gauss. Some historical anecdotes about Gauss were preserved even by Farkas Bolyai. He was a close friend of Károly Szász the elder, doctor Szotyori, doctor Dániel Getse (who became later the most important expert in Hungarian epidemiology). He studied together with the historian and later bishop János Antal, the biologist János Borsnyai Lukáts, and the philosopher Sámuel Köteles, further Gábor Döbrentei, György Aranka visited him abroad. These are only the most important and most remarkable persons both the Bolyais contacted ever. They were also considered as historians of the 19th century Transylvania as they recorded every important event with their personal opinion about.

This study emphasizes that both the Bolyais set eternal milestones not only in Mathematics but also in Physics, Linguistics, and the History of Medicine.

Kulcsszavak: Bolyai János és Farkas, Erdély művelődéstörténete, Gauss, Szász Károly, Borsnyai Lukáts János

Keywords: János and Farkas Bolyai, Cultural History of Transylvania, Gauss, Károly Szász, János Borsnyai Lukáts

Mivel ennek a konferenciának a Magyar Orvostörténelmi Társaság Fogászattörténeti Köre is társszervezője, ezért engedjék meg nekem, hogy Bolyai Farkasnak egyik igen eredeti gondolatával kezdjem, amely rávilágít eredeti személyiségére:

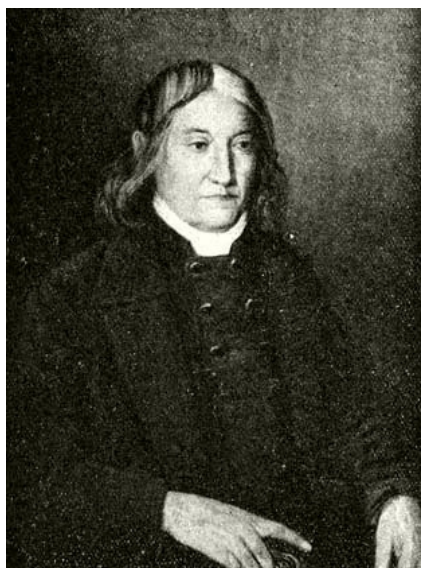
Bolyai Farkas szerint: „**A fogak az élet oszlopai**”. Fogait Bolyai Farkas összegyűjtötte egy kis fadobozban. E hús fogat ma is őrzi a Bolyai Múzeum. Fogainak kezeléséről és fogápolási módszeréről saját maga értesít a fogai mellé helyezett cédulán a következőkben: „60 évig meg volt minden fogam, s nem fájt. Odvas csak egy volt, s az is fél századig tartott fájdalom nélkül. Minden evés után kitisztítva, zsebben hordott sárga viasszal töltöttem, plombirozást

hasztalannak tapasztaltam. A szomszédját sem rontotta el; Göttingában rizskásában volt kőre harapás rontotta el. Azután más kezdett 72 éves koromban odvasodni oldalról; a borkő volt fő oka az ingásnak. Rendre ingtak, fájtak, míg kihullottak. Ami még van, erősen diluált acid. sulfuricussal tartom kefe által, mindjárt kiöblítve.”¹

Előadásommal azt szeretném ismertetni, hogy a Bolyaiak tevékenysége nem csak matematikatörténeti jelentőségű, életművük szorosan kötődik Erdély művelődéstörténetéhez a XIX. század első felében.

Bolyai Farkas 1775–1856 között élt, és szemtanúként megélte Erdély történelmének, két legvéresebb eseményét: az 1784-ben történt Horea-féle vérengzést és az 1848/49-es forradalmat és szabadságharcot. Érdekes ezeket az eseményeket Bolyai Farkas szemszögéből értékelni!

Bolyai Farkas a Dél-erdélyi Bólya faluban született, ahol már akkor a magyarság kisebbségben élt. Bolyai Farkas már Bólyában megtanult románul. Majd 6 és fél évesen Nagyenyedre került, az akkori Erdély leghíresebb és legértékesebb tanintézetében tanult. Olyan professzorok tevékenykedtek akkoriban Nagyenyeden, mint a nyelvész Nemegeyi, a matematikus II. Kovács József, majd Herepei Ádám, Benkő József stb. Ha ezekről a professzorokról őszinte emberi arcot szeretnénk megrajzolni, akkor Bolyai Farkas leveleit is át kell olvasnunk. Bolyai Farkas szünetében Alsógárdra került a Kemény-család ősi fészkebe. Ahonnan indult ama híres Kemény Simon, aki megmentette Hunyadi János életét, Hunyadi legfényesebb győztes csatájában. Aztán az 1800-as évek elején Bolyai Farkas és ifj. báró Kemény Simon átkerült a Kolozsvári Református Kollégiumba, Méhes György és a nagy Gámáliei, Szathmári Pap Károly keze alá. De már itt megismerkedhetett Lengyel Istvánnal, Kendeffy Ádám mentorával és házitanítójával stb.

1. ábra Bolyai Farkas (1775-1856)

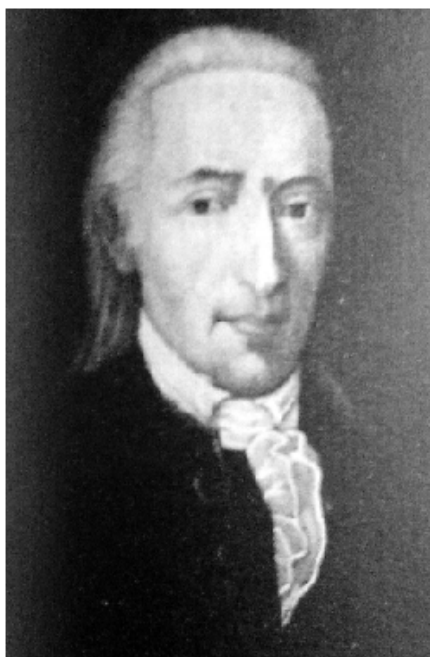
¹ GAZDA István: Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

Nagyon sok közös ismerős, tanár, jó barát található Kőrösi Csoma Sándor is és Bolyai Farkas között! A magyar tudomány lényegében Bolyai Jánossal és Kőrösi Csoma Sándorral lépett be a nemzetközi vérkeringésbe és elismertségbe.

2. ábra Kőrösi Csoma Sándor (1784-1842)

Herepei Ádám, Kőrösi Csoma Sándor és Bolyai Farkas professzora volt és Herepei Ádám, mind a két tudósra meghatározó hatást tett. Herepei Ádámot utóda a nyelvész és történész Hegedüs Sámuel „közhasznú historikus”-nak nevezte!

3. ábra Herepei Ádám (1759-1814)

A következő tudósokról és professzorokról igen eredeti arcvonásokat ismerhetünk meg: Nemegyei János, a két Herepei, Ádám és János, Szathmári Pap Károly és Méhes György. De Kemény Simonról is csak Bolyai Farkastól kapunk megbízható információkat.² Aztán érdekes és fontos adatokat tudhatunk meg Bolyai Farkastól a peregrinációjáról és Göttingenről, így Gaussról is. Néhány Gaussról keringő tudománytörténeti anekdota is Bolyai Farkasnak köszönhető. Bolyai Farkas személyes jó barátságban volt id. Szász Károllyal, az orvos Szotyorival, az orvos Getse Dániellel –az akkori Magyarország egyik legjelentősebb járványtani szakemberével –, együtt tanított Antal János történésszel – a későbbi püspökkel –, a biológus Borosnyai Lukáts Jánossal, a filozófus Köteles Sámuellel, de fölkereste őt Döbrentei Gábor, Aranka György, stb.

Nemegyei János Miklós 1751-ben Magyar-Nemegyén (Beszterce- Naszód megye) született szegény jobbágycsaládból, a marosvásárhelyi református kollégiumban tanult, és már diákkorában kitűnt nyelvtelenségével. 1778-tól akadémista a Berni Egyetemen. Még egyetemi hallgatóként megválasztották a nyelvészet professzorának a nagyenyedi református kollégiumban. Tanári állását 1782-ben foglalta el, latin, görög, zsidó nyelvet és a szentírás magyarázatot adta elő. Az 1792. országgyűlés ajánlatára, I. Ferenc császár nemessé tette. 1837. május 15-én, Nagyenyeden hunyt el. Nemegyei János mind Bolyai Farkasra, mind pedig Kőrösi Csoma Sándorra meghatározó hatással volt!

Majd jön a folytatás, Bolyai János (1802–1860), akivel a magyar tudomány a világlitbe emelkedett. Bolyai János mindenre odafigyelt, ami körülötte történt. Így foglalkoztatta a magyar nyelvészet, mert tanúja volt a magyar matematikai szaknyelv kialakulásának. De a

² Lásd részletesebben:

magyarok őstörténete is foglalkoztatta, mert a reformkorban ez is a levegőben volt. Odafigyelt és felfigyelt Kőrösi Csoma Sándor tevékenységére, és papírra is vetette gondolatait Kőrösi Csoma Sándorról. Orvostörténeti szempontból igen értékes információkhoz jutunk, ha számba vesszük Bolyai János orvosait.³

Ezek csak a legfontosabb tények és emberek, akikkel a Bolyaiak baráti kapcsolatba kerültek. De tekinthetünk úgy a két Bolyai tevékenységére is, mint a XIX. század erdélyi krónikásaira. Ugyanis minden jelentősebb eseményt följegyeztek, vagy megírták a véleményüket a történekről.

A két Bolyai maradványt alkotott a matematikán kívül, fizikában, a nyelvészetben, az orvos történetben és az irodalomban.

4. ábra Bolyai Farkas verseinek hamvvedre, a marosvásárhelyi Bolyai- Múzeumban

³ Oláh-Gál Róbert: Bolyai-breviárium. Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2015.

Legújabb és legváratlanabb megállapításunk: Bolyai Farkas hatással volt Barabás Miklós festőművészre! Barabás Miklós a Tentamen előfizetői között volt, de rajzolni Szabó Jánostól tanult!

Szabó Jánosnak köszönhetjük, hogy hiteles képmásunk van Bolyai Farkasról, Szász Károlyról, kilyéni Székely Mihályról stb. Szabó János (1790-1851)⁴ festőművészről most sikerült összeállítanunk egy kismonográfiát, Apor Eszterrel a Magyar Nemzeti Múzeum művészettörténészével.

Bolyai Farkas rajzolni, festeni még Kolozsváron tanul az 1800 évek elején, az akkori megnevezés szerint képírás tanfolyamra járt. Ő maga sok tanácsot és segítséget adott Szabó János tehetséges tanítványának. Barabás Miklós önéletrajzában pedig többször említi, hogy első rajztanfolyama az volt, hogy másolt Szabó piktör után! De személyesen is többször dolgoztak együtt!

IRODALOM

- [1] *Eszmény és hasonlatosság*, szerkesztette: Jánó Mihály, Pallas-Akadémia, Székely Nemzeti Múzeum, 2010.
- [2] GAZDA István: *Egy halhatatlan erdélyi tudós, Bolyai Farkas*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.
- [3] Oláh-Gál Róbert: *A Bolyaiak a mindennapok sodrásában*, ProPrint Kiadó, Csíkszereda, 2016.
- [4] Oláh-Gál Róbert: *Bolyai-breviárium*. Kolozsvár, Scientia Kiadó, Kolozsvár 2015.
- [5] Oláh-Gál Róbert: *X-ek a Bolyaiak életében* Világhírnév Kiadó, Kolozsvár, 2013.
- [6] Kiss Elemér–Oláh-Gál Róbert: *Újabb fejezetek Bolyai János életművéből*, Ed. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Pannon Egyetem, Budapest-Veszprém, 2011.
- [7] Oláh-Gál Róbert: *Források az erdélyi magyar matematikai élte 1785–1918 közötti történetéhez*, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Buda

⁴ Oláh-Gál Róbert: Székelyudvarhely szülöttjéről, Szabó János festőművészről. *Lustra* 2015. II. évf. 2. sz.